

Sintaktička obilježja Senjskog korizmenjaka

Kuzmić, Boris

Source / Izvornik: **Glagojlica i hrvatski glagolizam: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta (Zagreb-Krk 2.-6. listopada 2002.), 2004, 647 - 655**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:318514>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-07**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

GLAGOLJICA I HRVATSKI GLAGOLIZAM

2004.

Nakladnici

Staroslavenski institut, Zagreb
Krčka Biskupija, Krk

Za nakladnike

Anica Nazor
Valter Župan

Recenzenti

Stjepan Damjanović (Zagreb)
Marcello Garzaniti (Firenze)
Georg Holzer (Wien)
Johannes Reinhart (Wien)

Korektor

Sandra Sudec

Oblikovanje naslovnice

Frane Paro

Priprema za tisak

Nikica Visković

Tisak

Objavljivanje Zbornika pomoglo je
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

CIP - Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb

...

STAROSLAVENSKI INSTITUT
KRČKA BISKUPIJA

GLAGOLJICA I HRVATSKI GLAGOLIZAM

ZBORNIK RADOVA S MEĐUNARODNOGA ZNANSTVENOG
SKUPA POVODOM 100. OBLJETNICE STAROSLAVENSKE AKADEMIJE
I 50. OBLJETNICE STAROSLAVENSKOG INSTITUTA

(ZAGREB-KRK 2.-6. LISTOPADA 2002.)

UREDILI

Marija-Ana Dürriegl, Milan Mihaljević, Franjo Velčić

ZAGREB - KRK
2004.

POKROVITELJ ZNANSTVENOG SKUPA

Hrvatski sabor

ORGANIZATORI ZNANSTVENOG SKUPA

Staroslavenski institut, Zagreb

Krčka biskupija, Krk

i

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

ORGANIZACIJSKI ODBOR

Predsjednici: akademik Anica NAZOR, ravnatelj Staroslavenskog instituta
mons. Valter ŽUPAN, biskup krčki
prof. dr. sc. Josip BALOBAN, dekan Katoličkoga bogoslovnog fakulteta

Članovi: dr. sc. Petar BAŠIĆ
dr. sc. Anton BOZANIĆ
dr. sc. Marija-Ana DÜRRIGL
dr. sc. Milan MIHALJEVIĆ
dr. sc. Johannes REINHART
dr. sc. Franjo VELČIĆ
Marina ŠANTIĆ, dipl. oecc., administrativni tajnik

SPONZORI ZNANSTVENOG SKUPA

Školska knjiga, Zagreb

Grad Krk

Turistička zajednica grada Krka

Hoteli Krk, Društvo za turizam i poslovne usluge, d.o.o., Krk

Vinarija Katunar, Vrbnik

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Matica hrvatska, Zagreb

TOZ Penkala - Tvornica olovaka Zagreb

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

Državni arhiv u Pazinu

Cyječarnica, vl. Vlatka Ciglenjak, Vrapčanska 165 Zagreb

CE-MA-PROM, Zagreb

Boris Kuzmić
(Zagreb)

SINTAKTIČKA OBILJEŽJA SENJSKOG KORIZMENJAKA

Zbirka korizmenih propovijedi *Quadragesimale*, talijanskoga franjevca konventualca Roberta Caracciola iz Lecce, vrlo je rano zaživjela na hrvatskom jeziku zaslugom marnih prevoditelja i korektora senjske glagoljaške tiskare. Budući da se dosadašnjim istraživanjima zahvaćala bilo kulturološka ili kulturopovijesna tematika, a u novije vrijeme i jezična problematika, konkretizirana samo na pridjevskim oblicima, u jezičnoj se analizi uzimaju u obzir sintaktička obilježja teksta *Senjskoga korizmenjaka*. *Senjski korizmenjak* pisan je čakavsko-crkvenoslavenskim amalgamom u kojem prevladava čakavski sloj.

Uvod

Među najvećim talijanskim propovjednicima 15. st., uz sv. Bernardina Sienskoga (1380–1444), ističe se franjevac konventualac Roberto Caracciolo iz Lecce. Tijekom 1465. napuljski je kralj Ferdinand I. Aragonski (1424–1494) Caracciolu uputio poziv, nudeći mu mjesto osobnoga korizmenoga ispovjednika i dvorskoga propovjednika. Caracciolo je, kao i većina velikih propovjednika srednjega vijeka, bio bez stalnoga boravišta i neprestano je težio intenzivnom propovijedanju u što više različitih mjesta tijekom godine. Pristavši na kraljev prijedlog, Caracciolo je tijekom osmogodišnjega boravka na napuljskome dvoru (1466–1473) izdao *Quadragesimale* (Milano, 1474), zbornik s 37 tema razrađenih u 49 korizmenih propovijedi. Vanjski poticaj nastanku zbornika došao je od samoga kralja Ferdinanda koji bi nesmetano mogao uživati u propovjedničkom štivu, u slučaju izostajanja na crkvenim obredima. Caracciolo je u zborniku vidio djelo daleko šire namjene, ponajprije kao priručno djelo za svećenike. *Quadragesimale* postiže zapažen uspjeh – do 1500. izašlo je osamdesetak dosada poznatih i sačuvanih izdanja, a do polovice 16. st. broj izdanja prelazi preko stotine (usp. Kulundžić 1966: 233, Mrkonjić 1998).

Tridesetak godina kasnije, marljivi prevoditelji senjske glagoljaške tiskare prionuli su na posao i tiskali prijevod, za ono vrijeme, vrlo omiljene knjige među katoličkim svećenstvom. *Senjski korizmenjak* (dalje u tekstu: SK) iz tiska izlazi dvostupačno, s 35 redaka u stupcu i rasporedom 20 slova po retku na 208 strana male četvrtine (veličina teksta: 104 x 144 mm). U pogledu čistoće sloga i krepče boje slova “vidan je napredak prema ranijim, potkraj minolog XV. stoljeća izašlim štamparskim proizvodima” (Fisković 1962: 11). Temeljni podaci o tiskaru, slagarima i prevoditeljima, kao i datumu, odnosno mjestu tiskanja hrvatskoga izdanja, nalaze se u kolofonu SK.

Prvi reci iz kolofona upoznaju nas s prevoditeljima teksta: riječ je o Peri Jakovčiću i Silvestru Bedričiću. Podaci o Peri Jakovčiću vrlo su škrti: zna se da je 3. veljače 1489. obavljao dužnost senjskoga kanonika i carskoga bilježnika (Kukuljević 1863: 137, Šurmin 1898: 335), 6. svibnja 1495. postao je senjskim arhiđakonom (Sladović 1856: 265), ali sredinom 1496. umire u Zagrebu. Iz kolofona SK saznajemo da je radio na prijevodu Caracciolova djela na hrvatski jezik i to je jedina potvrda o njegovoj djelatnosti u okvirima senjske glagoljaške tiskare. Silvestar Bedričić (Senj ?, druga pol. XV. st. – Senj, prije 11. XI. 1512.), senjski arhiđakon od 1496., bavio se tiskanjem i prevođenjem, nastavivši djelatnost senjskoga tiskara Blaža Baromića. Gotovo jedini podaci o njemu nalaze se u kolofonima nekih senjskih izdanja. Kolofon *Misala* (1494) spominje ga kao tiskara, zajedno s Blažom Baromićem i Gašparom Turčićem. *Naručnik plebanušev* (1507) donosi obavijest da je Bedričić bio vikarom i arhiđakonom senjskim i da je u njegovoj kući i o njegovu trošku tiskana ta knjiga. Kao arhiđakon spominje se i u kolofonu *Transita sv. Jerolima* i u jednom latiničkom prijepisu iz 1670. (Štefanić 1964: 102–105), ali taj se podatak ne nalazi u originalu. Iz kolofona *Mirakula slavne deve Marije* (1507–1508) doznajemo da je spomenuta knjiga tiskana u njegovoj kući.

Drugi podatak iz kolofona SK tiče se slagara i korektora, senjskih kanonika Urbana i Tomasa Katridarića. Senjski kanonik Urban spominje se kao slagar i korektor pojedinih senjskih izdanja (*Naručnik plebanušev*, *Senjski korizmenjak*, *Transit sv. Jerolima*), a u kolofonu *Naručnika plebanuševa* izriječno se navodi njegovo podrijetlo iz Otočca u Lici. Koliko je poznato iz kolofona pojedinih senjskih izdanja, Tomas Katridarić bio je kanonikom senjskoga Kaptola, a složio je i korigirao *Naručnik plebanušev*, *Senjski korizmenjak* i *Transit sv. Jerolima*. Katridarić se kasnije spominje i u dvjema glagoljičkim ispravama iz 1509. i 1521. (Kukuljević 1863: 191, 208).

Na kraju kolofona SK navodi se podatak o tiskaru: riječ je o Grguru Senjaninu (Dalmatinu) (Senj, sredina 15. st. – nakon 1508.) koji se u kolofonima senjskih izdanja spominje kao tiskar *Naručnika plebanuševa*, *Senjskoga korizmenjaka* i *Transita sv. Jerolima*. Nešto više obavijesti o njegovoj tiskarskoj djelatnosti saznajemo iz kolofona *Naručnika plebanuševa* u kojemu stoji da je upravo stigao iz Venecije da završi tiskanje istoga djela. SK otisnuo je 17. listopada 1508. u kući Silvestra Bedričića.

Danas je poznato 6 sačuvanih primjeraka SK (Bogović 1994: 33) – 4 se čuvaju u Zagrebu (2 u *Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici*, a 2 u knjižnici *Samostana franjevac trećoredaca*), a po jedan primjerak u *Narodnoj in univerzitetnoj knjižnici* u Ljubljani (u ostavštini J. Kopitara) i *Ruskoj nacionalnoj biblioteci* u Petrogradu (u ostavštini I. Berčića). Zaslugom Branka Fučića i Anice Nazor *Senjsko muzejsko društvo* izdalo je 1981. pretisak SK.

Sintaktička obilježja

Kategorija posvojnosti za 3. l. jd./mn. dvojako se izražava: oblicima posvojnih zamjenica, npr. NA jd. *negovъ nepriêtelъ* 14l, *negovo stvorenje* 100l, *negova kuća* 67d, I dv. *očima negovima* 60l i genitivom jd./mn. ličnih zamjenica, npr. *nega plъ* 22l, *v nega ruke* 27d, *od nê utrobe* 21d, *do prêdêlъ ihъ* 32d, *v nihъ têškoçi* 41l. Kada se posvojnost odnosi na 1. i 2. lice jd., nerijetko se umjesto povratno-posvojne zamjenice *svoj* rabe oblici posvojnih zamjenica *moj/tvoj*, npr. *odlučil sam svoju sriču z družimi kušati* 64d, *da v potrebahъ tvoihъ spomênêš sê od nêga* 27d, *da jidući udržiš životъ tvoi* 27d, *dvigni oči tvoji* 120d, *počtui tvoega o(t)ca i materъ* 62l, *ubii tvoju zavidočъ* 105d, *ne znašъ vrime pohoen'ê tvoga* 90d. Čini se da valja napustiti jednostrano mišljenje o utjecaju stranih jezika, u ovom slučaju talijanskoga, na

sužavanje uporabe zamjenice *svoj* za označavanje pripadanja subjektu (Pavešić 1971: 365). Spomenuta pojava može se tumačiti i empatijom, tj. govornikovom identifikacijom, koja može varirati s nekim licem a ono je dijelom događaja koji se u rečenici opisuje (Mihaljević 1990: 148). Svi navedeni primjeri imaju posvojne zamjenice za 1. i 2. lice, umjesto zamjenice *svoj*, a baš njihova uporaba nesumnjivo znači govornikovu identifikaciju s njihovim referentima (usp. Mihaljević 1990: 148, Mićanović 1999: 92).

Negaciju *ne* nalazimo iza glagolskih enklitika, npr. *da ki bi nê imêlb konfecioni* 6d, *ako bi ne činilb svoihb d(e)lb* 30d, *ako bi ne bila abitana* 30d, *tr bi se ne ganulb na milost* 411, *i da bi ne mogalb učiniti niednoga zla* 1071, *ne učini drugomu ča bi nê têlb da bi têbi učineno* 110d, a ta je pojava češća u zavisnom dijelu, uglavnom pogodbenih rečenica. Negacija *ne* nalazi se ispred glagolskih enklitika, uglavnom u glavnom dijelu rečenice, npr. *da zač' e plnimb zakonomb pravdenb ne bi mogalb ne kaštig(a)t' te za gr(i)hb* 581/d, ili u jednostavnim/nezavisnosloženim rečenicama, npr. *vsi êzici kê e b(og)b učinilb i ki ote biti nê bi mogli navistiti mukb pak' lenihb* 50d, *r. (=100) ljudi ei ne bi mogli suprotb stati* 89d, ali može doći i u zavisnom dijelu rečenice, npr. *ako onb bogati ne bi učinilb nigdar' nikoga dobra* 631, *ako ne bi bilb pomočnikb ne bi bil ozloglasit(e)lb* 1061.

Čestica *li* ne dolazi neposredno iza negacije *ne* ili veznika *ako*, nego se veže uz subjekt koji se između njih nalazi, npr. *ne mitar' li sie čine* 100d, *ako mi li imamo biti osueni* 33d, a u zavisnom dijelu rečenice dolazi između infinitiva i bezlične konstrukcije glagola u prezentu, npr. *kada nam' e od potrebe li trpiti muku čini da namb bude trpit' mane dvisti ali trista letb* 33d (usp. Mihaljević 1997: 195).

Zanijekani prilozi i oblici zamjeničkog pridjeva *nijedan* redovito stoje uz zanijekani glagol, npr. *niedne pravde ne čini* 311, *niedna od' ovihb kriposti ne more stati* 451, *i ogan' nigdare ne ugasit sê* 49d, *niedanb ne gov(o)ri z dobrê vole* 1061, ali: *niedno čisto stvoren'e more učiniti niku rič'* 30d. Ovdje je očito riječ o romanskom (tal.) utjecaju predložka na prijevod, jer jednostruka negacija, u odnosu na dvostruku koja je tipična za slavenske jezike, inače prevladava u tekstovima koji se prevode s romanskih jezika, poglavito latinskoga (Mihaljević 1997a: 131).

Besprijedložni genitiv nalazimo u izrazu *biži griha* 47d i dr., sintaktički akuzativ umjesto instrumentala u primjeru *esmo li pod grihb smrtni vsi dlžni postiti* 4l i dr.¹, sintaktički akuzativ umjesto lokativa u primjeru *ča sê čini pri nasb* 46d i dr., sintaktički instrumental umjesto genitiva u primjeru *mrui gladomb* 6l.

U rečenicama, npr. *pitaju ovdî doktori ako se molitva ima činiti* 10d, *da ako me pitašb ako e grihb* 281, *oče pita s(ve)ti avg(u)stinb ako osueni v p(a)kli stoêčb vide slavu b(la)ženihb* 46d, *očemo viditi...ako e zavidočb grihb smrtni* 711, pogodbeni veznik *ako* uvodi upitne rečenice, a bilježimo ga u zavisnim pitanjima (usp. Mihaljević 1990a: 107-108).

Od romanskih konstrukcija valja izdvojiti: a) prijedložni izraz *od + imenica* umjesto posvojnih pridjeva, kao u tal. jeziku, npr. *razumb od' e(van)jeliê* 11, *v knjigahb od filozofie* 51, *priliku od pavla* 71, *vrimo od poldne* 6d; b) prijedložni izraz *od + imenica* umjesto bezličnih konstrukcija, kao u tal. jeziku, npr. *od potrebê e zato namb* 31, *od potrebe bi reči* 9d; c) uporabu prijedloga *od* uz glagole govorenja, koja vuče podrijetlo iz latinskoga i talijanskoga jezika (Hudeček 2001: 97), npr. *da v potrebahb tvoihb spomênêš sê od nêga* 27d; d) prijedložni izraz *za + infinitiv glagola*, kao u tal. jeziku, npr. *za moči živiti* 6l, *za imiti sini blago* 11d, *za*

¹ Malić (1997: 109) drži da je ta jezična pojava, u odnosu na knjišku, npr. uporabu sintaktičkoga akuzativa umjesto genitiva, vjerojatno dijalekatska, tj. supstratska pojava.

viditi moćb božastvenu 27d, *nê iskahu č(u)desb za obratiti sê* 27d²; e) uporabu glagola (*u*)činiti, kao u tal. jeziku, npr. *očete se učiniti naučeni* 11, *čini naiti životb večni* 201, *učini ga vlisti* 37d, *učini reči ednu zdravu mariju* 41d, *čini slze z' očiju* 47d, *čine te plakati* 47d, *te čine bižati* 47d; f) uporabu N mn. sr. r. umjesto N jd. za izricanje sveobuhvatnosti i neodređenosti, kao u latinskom jeziku (usp. Hudeček 1997), npr. *vsaka naga i otkrivena esu videniju nega* 28d i dr.

Uporaba slobodne ili prirodne dvojine za imenovanje predmeta ili dijelova tijela koji u prirodi tvore par već se u indoeuropskom prajeziku promatra cjelovito, kao jedinstvo predmeta zamišljenog od dvaju dijela. Ta, kako je neki jezikoslovci nazivaju prvotna dvojina (usp. Belić 1932: 4) imala je glavnom funkcijom označavanje jedinstva predmeta od dvaju dijela, ali je daljnjim jezičnim razvojem izgubila primarnu ulogu počevši ukazivati na jedinstvo, a ne dvojstvo u jedinstvu, predmeta ili dijelova tijela. Kada se u praslavenskom jeziku sekundarna funkcija slobodne dvojine nametnula primarnoj, otvorio se slobodan put množinskim oblicima koji će se, ovisno o periodima, miješati s oblicima dvojine postupno ih zamjenjujući sve do potpune dominacije množinskih oblika. Slobodna se dvojina, sudeći prema relevantnim slavističkim istraživanjima, najvjernije upotrebljavala u staroslavenskom jeziku (npr. *rqčê, nožê*) i samo se naizgled povremeno zamjenjivala množinom³. O rezultatima istraživanja slobodne dvojine u čakavskim tekstovima nalazimo vrlo malo podataka zato što su se jezikoslovcima štokavski tekstovi inače činili zanimljiviji kada je riječ o raščlambi problema odnosa između dvojine i množine. Belićevu ocjenu o uporabi slobodne dvojine u čakavskom narječju danas valja prihvatiti s rezervom, ne samo zato što se oslanjao na jezično stanje ondašnjih novljanskih govora i još pokojeg starijeg čakavskog pisca, zanemarujući mnoštvo čakavskih tekstova, nego i zato što je Belićev stav u metodološkoj osnovi proturječan. Slobodna se dvojina s jedne strane nije sačuvala ni u ostacima, ali se opet naglašava da katkada imeničke paradigme pokazuju nešto ostataka dvojine (usp. Belić 1932: 134). Kada bismo spomenutu postavku prikazali odnosom *množina : ostaci dvojine* postavilo bi se pitanje što zapravo znači ostatak dvojine – je li to posebna gramatička kategorija broja koja ne pripada ni množini ni dvojnini, ili je riječ o oblicima koji nastaju miješanjem dvojine i množine, ili možemo govoriti o oblicima koji su sačuvali dvojninsku strukturu? Ako napustimo teorije o ostacima nekadašnjih oblika u jeziku, što je najbolje moguće rješenje u raščlambi odnosa između množine i dvojine, tada se uspostavlja novi odnos *množina : dvojina*. Čini se da je prilikom određivanja kategorije broja predmetima ili dijelovima tijela koji čine jedinstvo u dvojstvu najlakše pripisati značenje množine uz stare množinske nastavke, a dvojninskim nastavcima tzv. *ostatke dvojine*. Kada raspravljamo o čuvanju ili gubljenju slobodne dvojine, ali i njezinih drugih tipova u čakavskom narječju, čini se da prvotno valja razlikovati morfološku od sintaktičke slobodne dvojine, a zatim odrediti one oblike u kojima se sačuvala dvojina u paradigmatskom slijedu. Morfološka množina implicirala bi i sintaktičku množinu (ni u kojem slučaju dvojinu), dok se morfološkom dvojinom na sintaktičkoj ravni mogu implicirati oba gramatička broja. Problem odnosa između množine i dvojine ključno je

² Navedene konstrukcije moguće je zamijeniti zavisnim dijelom rečenice. Međutim, prijedložne izraze za + *imenica* ne smijemo olako označiti talijanizmima, jer je prijedlog za u značenju *zbog* jednako funkcionirao i u kanonskim stsl. tekstovima, kao i u SK, npr. *za nepomnju zgubimo to dobro* 13d, *za lakomiju postavlašê na stolu svoemb a (=1) vrčb vina* 16d, *gredući v banju za niku svoju nemoćb* 37l.

³ Belić (1932: 21) čini razliku u uporabi slobodne dvojine za imenovanje predmeta ili dijelova tijela kada se govori o dvije ili više osoba, naglašavajući povezanost dvojine s jednom ili dvjema osobama (npr. *rqčê jedinogo človeka*) ili množine s više ljudi (npr. *rqčê ljudii*).

promatrati u rečeničnom ustrojstvu, poglavito u kongruentnoj množini/dvojini, i čini se da se u tom pogledu slobodna dvojina izgubila ranije nego što se dosad mislilo, a s druge pak strane morfološka slobodna dvojina u pojedinim se oblicima sačuvala znatno duže od uobičajene granice 16. stoljeća (usp. *Rječnik* 1884–86: 916). Slobodna se dvojina u NAV imenica sačuvala samo u ž. i sr. rodu, npr. ...Zdviže *oči* svoi kada biše v muk(a)hъ i rečê 75d ...dvigni *oči* tvoi 120d ...dvignite *oči* vaši i shranitê 138l ...stiskaše *ruci* i kričaše na nebo 37l ...Svežite nêmu *r(u)ci* i *nozi* 46l ...Otvori malo *uši* 48l ...otvoritê vaši *uši* 84l ...urezahu imъ *uši* i *oči* znamihu 91l ...da kričahu v' *uši* pilatu · 130 ...bijuê se v *prsi* 75d, 142l, ali većina imenica sr. i ž.r. gubi morfološka i sintaktička obilježja slobodne dvojine te dobiva množinsko značenje, npr. ...pogledai *ruke* 7d ...vrže se v negove *ruke* 18l ...v *ruke* nepriêtêla svoga 23l ...*Ruke* i *noge* ote biti mučene 52l ...svežite imъ *ruke* i *noge* 83l ...gdo te e postavilъ v *rukê* caru 91l ...kladišê v(a) *usta* 86d ...Naiprvo nosi *usta* vazda otvorêna 105l ...ima ta pasъ *usta* vazda okrvavlena 105d ...otvrzoše *usta* 117l. Imenice ž.r. u G dobivaju dvojiniski nastavak *-iju*, ali se otvara put i množinskom morfološkom inventaru s nastavkom \emptyset , dakako u sintaktičkoj množini, npr. ...ne smijuêi *oçiju* vzdignuti na nebo 142l ...s(ve)toi lucii od bolezni *oçiju* 12l ...čini slze z' *oçiju* 47d ...Treta plača e oslob(o)en'e *rukъ* d'êvl(i)h 63d ...do *nogъ* izrene tê 104d ...spadoše veruge od *rukъ* i od *nog'* negovihъ 114d ...od *rukъ* d'êvlihъ 122l ...od *rukъ* nepriêtelskihъ 126l ...ishodi iz' *ustъ* 102d ...Vrremo od' *ustъ* našihъ 122l ...spovidъ odъ *ustъ* 122l. Množinski se nastavak *-am* ostvaruje u D, a nastavak *-ah* u L imenica ž. roda, npr. ...potêkši k *rukam* mariinimъ 23d ...buduêi oni v *rukah* faraonovihъ 79d ...v *rukahъ* d'êvlihъ 80l, 116d, 122l ...v *rukahъ* filistêiskihъ 80d ...v *rukahъ* d'êvlihъ 122l ...po *rukahъ* bî (=12) ap(usto)hъ 117l. Množinski nastavak *-ih* u L i *-i* u I imenica sr. roda nalazimo u primjerima ...ki se osvadi vlačimi svoimi *usti* 117d ...s *koli* i s koni 8d ...i na *kolenihъ* molaše 57l ...kada e v' *ustihъ* vlku 122d ...v' *ustihъ* 134d ...i v tvoih' *ustihъ* ka su široka na vlizen'i a tesna na izlizen'i 122l. Dvojiniski se nastavak *-ima* ostvaruje u I imenica ž.r. uz nastavak *-ami* iz množinske paradigme, npr. ...esu nagê i odkrivene pred' *oçima* negovima 60l ...Mi imamo naukъ pred *oçima* 19d ...r(e)çêtъ s(a) *oçima* krvavima 33d ...estъ otvorilъ...otvorenimi *rukami* 12l ...s *nogami* olovnimi 31l ...da su v tamn(i)ci i svezani *ruk(a)mi* i *nog(a)mi* 41l ...pod *nogami* 49l ...meçu *nogami* 97d ...er'e stvorena *rukami* bož(i)jmi 138l.

Anaforička ili poluvezana dvojina/množina odnosi se na dva ili više imenovanih pojmova koji su ranije bili spomenuti (usp. Simeon 1969: 275). Primjerice, u rečenici *Isus ih* (= 2 ribe) *je razdijelio cijelom narodu* zamjenica *ih* dobiva morfološku oznaku anaforičke množine na mjestu stare anaforičke dvojine. Anaforička se dvojina zajedno s drugim tipovima pravilno upotrebljavala u staroslavenskom jeziku, ali vrlo je zanimljiv podatak da se u *Sinajskom pateriku* pojavljuju množinski oblici na mjestu stare dvojine, isključivo u anaforičkoj uporabi (usp. Remneva, Kijanova 1991: 27). Kao i kod sindetičke dvojine/množine, ovdje terminološki razgraničujemo anaforičku dvojinu/množinu od njezina podtipa, anaforičke kongruentne dvojine/množine. U tekstu SK nalazimo samo anaforičku dvojinu u A zamjenica za dva ranije spomenuta subjekta, npr. ta dva...Edanъ od *niju* kako smijuêi se špotaše 50d, a množinu u A zamjenica uz brojevni kvantifikator 3, npr. ...imamъ v· (=3) hčere nemam *ihъ* čimъ od' dati 10d.

Sindetička dvojina/množina poseban je tip gramatičkoga broja koji se upotrebljava za imenovanje dviju/više osoba ili predmeta povezanih veznikom *i*. U staroslavenskom jeziku sindetička se dvojina upotrebljavala redovito, npr. *mosi i iliê glagoljčsta*, u staroruskom se jeziku, zajedno sa slobodnom dvojinom, počela raspadati u najranijoj fazi jezičnoga razvoja prije prvih pisanih spomenika, a u slovenskom se jeziku čuva i danas, npr. *Marko in Peter*

gresta (usp. Derganc 1993: 210). Dosadašnja istraživanja sindetičke dvojine uglavnom su stavljala u žarište interesa poznatu shemu *subjekt¹ + veznik i + subjekt² + predikat u dvojnini*. Ovdje se pojam sindetičke dvojine/množine shvaća u širim okvirima: ponajprije, u žarište interesa uzima se više od dviju imenovanih osoba ili predmeta povezanih veznikom *i*, zatim se u istom kontekstu promatra gramatički broj imenica i zamjenica koje upućuju na prethodno/kasnije spomenute pojmove (od broja 2–4) i konačno, u sindetičkoj dvojnini/množini razlikujemo podtip tzv. kongruentne sindetičke dvojine/množine koju karakteriziraju kongruentni članovi atributnih sintagmi. Sindetička dvojina javlja se vrlo rijetko, npr. ...Biše a-(=1) nečistъ i hudoban' č(lov)икъ...s' ednimъ d'êvlomъ...Niki tratъ *svečasta se poiti v nike bane* · 122d, a tzv. kongruentna sindetička množina u primjeru ...datanъ i abironъ klučiči i psujuči b(og)a otvori se zemla i požri *niju d[ui]šiju* i ponese e v pakalъ 46l.

U odnosu na slobodnu dvojinu kojom se izražava dvojstvo u jedinstvu, tj. jedinstvo predmeta od dvaju dijelova, tzv. vezana ili drugotna dvojina polazi od dvaju zasebnih predmeta iste vrste ne označavajući jedinstvenost predmeta ili dijelova tijela. Ako se prihvati mišljenje da je slobodna dvojina prvotna, dakle postanjem najstarija, koja je počela djelovati na oblikovanje drugotne, vezane dvojine⁴, tada se mora postaviti pitanje na što je slobodna dvojina mogla utjecati – na staru vezanu dvojinu oblikujući neki novi tip dvojine, tzv. novu dvojinu ili se njezin utjecaj širio na kategoriju broja koja svakako nije mogla biti ni dvojina ni jednina? Kada bi se prihvatilo prvo rješenje, tada bi se moralo krenuti od pretpostavke da je već u indoeuropskom prajeziku došlo do formiranja dvaju tipova dvojine, tzv. stare (slobodne) i tzv. nove (vezane) dvojine što povećava kategoriju broja u odnosu *jednina : dvojina (stara/nova) : množina*, a istovremeno je nejasno jesu li oblici tzv. nove dvojine nastali posljedicom miješanja tzv. stare dvojine i množine ili je razvoj tzv. nove dvojine tekao samostalnim putem. Nitko od ozbiljnijih proučavatelja dvojine u indoeuropskom prajeziku ni ne spominje mogućnost formiranja dviju dvojina, ali se, prihvatimo li drugo rješenje, nameće zaključak da su na mjestu današnje vezane dvojine u indoeuropskom prajeziku stajali množinski oblici⁵. Teško je pouzdano tvrditi da je dvojnini uz brojevni kvantifikator 2 prethodila množina, kao što tvrdi Belić, ali je isto tako teško dokazati da se u tom razdoblju posve samostalno razvijala vezana dvojina istovremeno uz slobodnu. U praslavenskom jeziku dvojina se počela osjećati kao nesiguran gramatički sustav (usp. Naylor 1972: 3), čije su se posljedice počele javljati u pojedinim slavenskim jezicima, počevši od najstarijega slavenskoga književnoga jezika gdje se dvojina uz brojevni kvantifikator *oba(dva)* počinje obilježavati nositeljem množinskoga značenja primajući množinske nastavke (usp. Remneva, Kijanova 1991; Žolobov 1998). Dvojinski imenski oblici⁶ redovito stoje uz brojevni kvantifikator 2, npr. NAV *dva sina* 17l, *dva zakona* 46l, *b (=2) dobroti* 3d, *dvi oči* 4d, *dvi ruci* 4d, *dvi uši* 4d, *vêrugi dvi* 114d, *dvi leti* 37d, *dvi svêtili velici* 2l, DI *dvima protivnima*

⁴ Nije potrebno navoditi da uz vezanu dvojinu stoje brojevni kvantifikatori *dva, oba(dva)*, a djelomice *tri i četiri* zato što pojam vezane dvojine (moguće je pronaći možda bolji termin za ovaj dvojinski tip) nužno uključuje povezanost brojevnog kvantifikatora s riječju (isključivo imenicom) u sintagmatskom izrazu.

⁵ Takvo mišljenje dijeli Belić (1932: 1–12) navodeći da je dvojina uz brojevni kvantifikator *dva* nastala pod utjecajem brojevnog kvantifikatora *oba(dva)* koji je najprije počeo djelovati na morfološku strukturu novoga brojevnog kvantifikatora, a tek kasnije na ostale članove dvojinske imeničke sintagme.

⁶ Za nastavak *-a* u imenskoj sintagmi *dva sela* Ivšić (1970) i Belić (1932) dijele mišljenje da je nastao prema NAV dv. imenica m.r. Prije bi se moglo kazati da se radi o NAV mn. imenica sr.r. jer istraživanje pokazuje da je nastavak *-i* u NAV dv. sr.r. starijega postanja, pa se stoga opravdano postavlja pitanje Belićevoj i Ivšićevoj tezi kako je moguće da bi dvojinski oblici NAV imenica sr.r. (< m.r.) bili mlađega postanja.

g(ospo)d(i)noma 92d, *dvima vêrugama* 114l, ali nalazimo i rijetke primjere gdje se broj 2 sklanja prema zamjениčkoj deklinaciji, a imenice i pridjevi poprimaju nastavke množine, npr. *dvihъ zlihъ žen' 7l*. Uz broj 3 redovito stoje množinski imenski oblici, npr. NAV *tri dele* 83d, *tri uzroke* 91d, v. (=3) *zak(o)ni* 111d, *tri artikule* 26d, 30l, *tri hčere* 10d, v. (=3) *vode* 16d, v. (=3) *razlučen'ê* 22l, v. (=3) *sučastva* 22l, GL *trihъ nepriêtel' 8l*, *trihъ zakoni* 32l, *trihъ napasti* 25l, *trihъ sumnahъ* 10l, *trihъ živinhъ* 97l, *trihъ lêtъ* 69d, *trihъ mêtъ* 117d, I *trimi danmi* 120d, *trimi računmi* 100d, *trimi zakoni* 61d, 99l, *trimi hčerammi* 6l, *trimi stvari* 25l. Broj 4 u zavisnim se padežima sklanja prema zamjениčkoj deklinaciji, npr. *G od četirihъ elimenti* 25d, 30d, *od četirihъ redovъ* 68l, *od četirihъ vetarъ* 32d, I *četirimi računmi* 109l. Redni broj 4 nalazimo u množini, npr. *L v četrtihъ knjigahъ* 3d. Zbirni broj *troji* čuva se u jedninskoj paradigmi, npr. *I troimъ zak(o)nomъ* 44d.

Imenske i pridjevske sintagme kao subjekti u rečenici zajedno s brojevnim kvantifikatorima, kao i eventualnim predikatom koji se nastavkom može slagati s prethodnom sintagmom, određuje poseban tip gramatičkoga broja koji zovemo kongruentnom ili sročnom dvojinom/množinom. Terminološki se ovdje čini razlika između vezane dvojine koja je isključivo morfološka kategorija, složena od imenica i brojevnih kvantifikatora, u odnosu na kongruentnu dvojinu/množinu u kojoj brojevnih kvantifikatori određuju oblik čitave sintagme, a kadšto i rečeničkoga predikata. Uspostavljeni odnos pokazuje da je kongruentna dvojinu/množina imanentno sintaktička kategorija i u određivanju značenja, tj. percepcije kategorije broja u govornika/pisaca određenog razdoblja, značajnija jezična pojava od vezane dvojine/množine. Dok bi za vezanu dvojinu/množinu vrijedile jednadžbe *morf. dv. = sint. dv. / morf. mn. = sint. mn.*, u kongruentnoj dvojinu/množini mogao bi se uspostaviti, uz postojeća dva, i novi odnos *morf. dv. + morf. mn. = sint. mn.* Navedene jednadžbe vjerno pokazuju da su odnosi unutar kongruentne dvojine/množine složeniji, jer ipak se promatraju unutar imenskih i pridjevskih sintagmi, a ponekad se u tu strukturu uključuju i predikati. Neosporna je činjenica da u imenskim i pridjevskim sintagmama najčešće dolazi do slaganja u nastavku (morfološko slaganje), ali to ne znači da se neslaganjem u nastavku uspostavlja poseban tip nekongruentne veze. I u jednom i u drugom slučaju radi se o kongruenciji, s tom razlikom što će se subjekti s predikatom slagati u nastavku ili će, u drugom slučaju, morfološko slaganje posve izostati⁷. Istraživanje kongruentne dvojine/množine čini se važnim u određivanju ponajprije morfološke dvojine u rečeničnom ustrojstvu i na taj se način pokazuje jesu li se morfološki dvojninski oblici doista shvaćali dvojniskima ili su samo formalna oznaka stare dvojine kojom dominiraju oblici množine. Drugo je važno pitanje istraživanje dvojnisko/množinskih sintaktičkih suodnosa u vremenskom presjeku, a posebno su zanimljivi slučajevi u kojima se pojedini članovi sintagme morfološki ne podudaraju što rezultira različitim odabirom gramatičkoga broja. Kongruentna dvojinu javlja se u imenica, pridjeva i zamjenica uz brojevnih kvantifikator 2, npr. ...Učini *g(ospo)dinъ b(og)ъ dvi svêtili velici* 2l ...*dvi izvrstiti deli* 14d ...I do konca odda ·b· (=2) *hčeri svoi* za dva sina onoga ubogoga 17l...Nigdorъ ne more služiti dvima *protivnima g(ospo)d(i)noma* Ča e(stъ) b(og)u i d'êvlu 92d, a u glagola

⁷ Za oblike pridjeva u imenskom dijelu predikata koji se ne slažu u nastavku Corbett (2000: 270) uspostavlja odnos između sintaktičkoga (*dva čovjeka su dobra*) i semantičkoga slaganja (*dva čovjeka su dobri*). Može se prihvatiti činjenica da sintaktičko slaganje pretpostavlja slaganje u nastavku, ali je vrlo problematično semantičko slaganje, zato što oba tipa uključuju dva subjekta. Bilo bi možda preciznije imenskoj sintagmi *dva brata* pridružiti morfološku oznaku dvojine, kojoj s prvim imenskim predikatom pripisujemo sintaktičku oznaku dvojine, a s drugim množine, što zapravo znači da sintagmi *dva čovjeka* iz druge rečenice pridružujemo samo morfološku oznaku dvojine.

dvojniski oblici supostoje s množinskima, npr. ...Da *bihota* dva mladca vërna tovariša · *našadša sê* еданъ данъ онба (sic!) ta dva na pripovidanji *slišašê* navičujući od têškočъ mukъ paklêniъ 50d ...*Esu* dva zla grišnika · 61d-62l ...suprot dvima ki *bihu prosili* po materi da *sedeta* a · (=1) o desnuju a drugi o šuju 71l ...kako se čte od onihъ dvihъ zlihъ žen' ke *se nenaviêhu* mei sobu · i *bista zvani* a · (=1) danъ pred susca · (sic!) 73l-d ...Treta e beseda nepočtena i od te *se rode* drugi dvi 96l ...*esu* b · (=2) naturala uzroka · 114d ...V Prvomъ razumiъ da *esta* b · (=2) dobroti od posta 3d ...b · (=2) negova nepriêtela *gonahu* ga hoteč ga ubiti · 42l. Glagoli uz brojevni kvantifikator *oba(dva)* ostvaruju se u dvojnini, npr. ...da budući onъ nepaučenъ ti i onъ oba *gresta* s vragomъ 120l ...Slipъ slipa vodi i oba *se* v êmu *upad(e)ta* · 119d.

Literatura

- Belić, A. 1932. *O dvojnini u slovenskim jezicima*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- Bogović, M. 1994. *Glagoljica u Senju*. Senj: Jadranska tiskara.
- Corbett, G. G. 1978. Universals in the syntax of cardinal numerals. *Lingua* 46, 355-368.
- Corbett, G. G. 1979. The agreement hierarchy. *Journal of Linguistics* 15, 203-224.
- Corbett, G. G. 2000. *Number*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Derganc, A. 1993. Spremembe nekaterih dvojninskih oblik in zvez v slovenščini in ruščini. *Slavistična revija* 1, 209-218.
- Fisković, C. 1962. *O splitskom književniku Jurju Dragišiću de Caris*. Split: Književni krug.
- Hudeček, L. 1991. Posvojna funkcija genitiva ličnih zamjenica za 3. lice u hrvatskom književnom jeziku do kraja 18. stoljeća. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 17, 27-46.
- Hudeček, L. 1997. Plural srednjega roda kao sredstvo za izricanje neodređenosti (u glagoljaškoj i starijoj latiničkoj književnosti). Ur. Stjepan Damjanović. *Prvi hrvatski slavistički kongres 2*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 575-586.
- Hudeček, L. 2001. Glagoli govorenja i mišljenja u hrvatskome čakavskom književnom jeziku do 17. stoljeća – strani sintaktički utjecaji. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 27, 95-112.
- Ivić, M. 1973. O nekim sintaksičkim konstrukcijama s kvantifikatorima u standardnom srpskohrvatskom. *Južnoslovenski filolog* 30, 329-335.
- Ivšić, S. 1970. *Slavenska poredbena gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kukuljević, I. 1863. *Acta croatica. Listine hrvatske*. Zagreb: JAZU.
- Kulundžić, Z. 1966. Glagoljaška štamparija XV-XVI stoljeća. Kosinj–Senj–Rijeka, *Senjski zbornik* 2, 167-308.
- Malić, D. 1997. Jezična slojevitost takozvana Marulićeva Marijinskog oficija. *Filologija* 29, 97-117.
- Mićanović, K. 1999. *Posvojnost u hrvatskome standardnom jeziku*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Mićanović, K. 2000. Posvojni pridjevi i izražavanje posvojnosti. *Suvremena lingvistika* 49-50, 111-123.
- Mihaljević, M. 1990. Upotreba povratnuposvojne zamjenice svoj u hrvatskom ili srpskom jeziku. *Wiener slavistisches Jahrbuch Ergänzungsband VIII*, 145-156.
- Mihaljević, M. 1990a. Veznici *ašče* i *ako* u hrvatskoglagoljskim tekstovima. *Suvremena lingvistika* 29-30, 99-118.
- Mihaljević, M. 1997. Jestno-niječna pitanja u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku. *Suvremena lingvistika* 43-44, 191-210.
- Mihaljević, M. 1997a. Jezična slojevitost Brevijara Vida Omišljanina iz 1396. godine. *Filologija* 29,

- 119-138.
- Moguš, M. 1996. Čakavci s Krbave. *Suvremena lingvistika* 41-42, 451-456.
- Mrkonjić, T. 1998. Novija literatura o Robertu Caracciolu O.F.M. Conv. (c. 1425-1495), Gl. ur. M. Moguš. *Senjski glagoljaški krug 1248.-1508*. Zagreb: HAZU, 105-111.
- Naylor, K. E. 1972. On some developments of the dual in Slavic. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 15, 1-8.
- Pavešić, S. (ur.) 1971. *Jezični savjetnik s gramatikom*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Reinhart, J. 1998. O jeziku Naručnika plebanuševa 1507. Gl. ur. M. Moguš. *Senjski glagoljaški krug 1248.-1508*. Zagreb: HAZU, 185-198.
- Remneva, M. L., O. N. Kijanova. 1991. Iz istorii ispol'zovanija form dvojtvennogo čisla v knižno-slavjanskoj i delovoj pis'mennosti XII-XVII vv. *Vestnik Moskovskogo universiteta: Filologija* 1, 23-33.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. 1884-86. Dio II, Zagreb: JAZU.
- Simeon, R. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Sladović, M. 1856. *Povest biskupijah senjske i modruške ili krbavske*. Trst: Tiskom austrianskoga LLoyda.
- Štefanić, V. 1964. Glagoljski Transit svetog Jeronima u starijem prijevodu. *Radovi Staroslavenskog instituta* 5, 102-105.
- Šurmin, Đ. 1898. *Hrvatski spomenici I*. Zagreb: JAZU.
- Tafra, B. 2000. Morfološka obilježja brojevnih riječi. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 26, 261-275.
- Vince-Marinac, J. 1992. Vrste riječi i genitivno-akuzativni sinkretizam. *Suvremena lingvistika* 34, 331-337.
- Žolobov, O. F. 1998. Symbolik und historische Dynamic des slavischen Duals. *Simvolika i istoričeskaja dinamika slavjanskogo dvojtvennogo čisla*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

SUMMARY

THE SYNTACTIC CHARACTERISTICS OF THE SENJ KORIZMENJAK (LENTEN SERMON BOOK PRINTED IN SENJ)

The syntactic characteristics are taken into consideration in the language analysis of the *Senj Korizmenjak*: expression of the category of possessivity, the position of the negation in the sentence, the interrogative conjunction particle *li*, the denied adverbs and the forms of the pronoun adjective *nijedan*, the compound sentences made of subordinate clauses with the conjunction *ako* and the frequent syntactic constructions taken from the Italian language, especially preposition expressions and the use of the verbs (*u*)činiti. A special attention has been given to the question of the relation among free-form, syndetic, anaphoric, linked and congruent plural and dual in the examples from the *Senj Korizmenjak*.

Translated by Marica Čunčić

Ključne riječi: Senjski korizmenjak, sintatička obilježja, dvojina
Key words: *Senj Korizmenjak*, syntactic characteristics, dual